

vûd'un *es-Sünen'i*, Zehebî'nin *Tecridü's-şahâbe'si* ve *el-Kâşif'i* (*Hâşiyetü'l-Kâşif*, nşr. Ahmed Muhammed Nemir Hatîb – Muhammed Avvâme, Cidde 1992), Âlâî'nin *Câmî'u't-tahşîl fi ahkâmî'l-merâsîl'i* ve Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî'si* üzerine yazdığı hâşiyeleri vardır. Şemseddin el-Kirmânî'nin *el-Kevâkibü'd-derârî'sini* Meşâbihu'l-Câmî'i's-şahîh adıyla ihtisar etmiş (Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye, nr. 1291), Zeynüddin el-İrâkî'nin hadis usulüne dair *el-Elfiyye'sine* ve *Şerhu'l-Elfiyye'sine* de birer hâşiyeye yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Acemî, *et-Ta'liku'l-emîn 'alâ kitâbi't-Tebyîn li-esmâ'il'l-müdehlisin* (nşr. M. İbrâhîm Dâvûd el-Mevsilî), Beyrut 1414/1994, neşredenin girişi, s. 6-14; a.mlf., *Nihâyetü's-sul fi ruvâti's-sitteti'l-uşûl* (nşr. Abdülkayyûm Abdurabbîn-nebî), Mekke 1421/2000, neşredenin girişi, I, 7-34; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine* (nşr. M. Abdülmu'îd Han), Haydarâbâd 1392/1972, III, 4; Necmeddin İbn Fehd, *Mu'cemü's-şüyûh* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Riyad 1402/1982, neşredenin girişi, s. 47-50; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 138-145; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 551; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 237-238; İbn Hamza, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz* (nşr. Hüsameddin el-Kudsî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), s. 308-315, 379; Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1344/1925, V, 205; *Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye: Fihrisü'l-mahtûât l: Muşâlahu'l-hadis*, Kahire 1375/1956, s. 313; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmî'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 405; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâûlî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 34-35.



İBRAHİM HATİBOĞLU

SİBT İBNÜ'L-CEVZİ

(سبط ابن الجوزي)

Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (ö. 654/1256)

Tarihçi, âlim ve meşhur vâiz.

581 veya 582 (1186) yılında Bağdat'ta doğdu. Babası, Abbâsî Veziri Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre'nin memlûkü Türk asıllı Hüsameddin Kızıoğlu, annesi Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin kızı Râbia'dır. Bundan dolayı Sibt İbnü'l-Cevzî olarak tanınmıştır. Küçük yaşta iken babasının ölümü üzerine dedesi tarafından yetiştirildi. Bağdat'ta başladığı tahsilini Musul ve Dimaşk'ta sürdürdü. Ebû'l-Yûmn el-Kindî, Fahred-din İbn Teymiyye ve Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî hocaları arasındadır. Genç yaşta dinî ve edebî ilimlerle tarih yazıcılığında ileri bir seviyeye ulaştı. Dimaşk Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam'ın takdirini kazandı. Eyyûbî hükümdarları el-Melikü'l-

Muazzam ve el-Melikü'l-Eşref ile birlikte 607 (1210) yılında Haçlılar'a karşı düzenlenen Nablus seferine katıldı. Dimaşk'taki Şibliyye, Bedriyye, Müstansırıyye medreselerinde müderrislik yaptığı yıllarda aralarında Ebû Bekir b. Abbas, Abdülhâfız Bedrân, Şerefeddin Abdullah, Muhammed b. İlyâs gibi âlimlerin de bulunduğu birçok öğrenci yetiştirdi. Dimaşk camilerinde verdiği vaazlar halk üzerinde uzun yıllar silinmeyen izler bıraktı. Özellikle cumartesi günleri sabaha kadar süren vaazlarını dinlemek için halkın yanı sıra devrin devlet adamlarının Dimaşk'a akın ettiği belirtilir. Kahire, İskenderiye, Mekke, Medine, Halep, Hama, Ba'lebek, Kudüs, Dimyat, Rakka, Harran, Urfa gibi şehirlere giderek oralarda da vaazlar verdi. Sibt İbnü'l-Cevzî 21 Zilkade 654 (10 Aralık 1256) tarihinde Dimaşk'ta Kâsiyûn dağı eteklerindeki evinde vefat etti ve orada defnedildi (İbn Hallikân, III, 142).

Eserleri. 1. *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*. Yaratılıştan müellifin ölüm tarihine kadar gelen kırk ciltlik (a.g.e., a.y.) umumi bir tarihtir. Müellif eserini yazarken Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin *'Unvânü's-siyer*, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *el-Berku's-Şâmî* ve *Harîdetü'l-kaşr*, İbnü'l-Kalânî'sinin *Târîhu Dimaşk*, dedesi İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*, İbnü'l-Ezrak el-Fârikî'nin *Târîhu Meyyâfârikin* ve *Âmid*, İbnü'l-Esrî'nin *el-Kâmil fi't-târîh*, İzzeddin İbn Şeddâd'ın *el-A'lâku'l-haîre* adlı eserlerini kaynak olarak kullanmış, 448-479 (1056-1087) yılları arasında cereyan eden olayları anlatırken Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh döneminde Dîvân-ı İnşâ'da görevli Garsünni'me'nin günümüze ulaşmayan *'Uyûnü't-tevârih*'inden geniş nakiller yapmıştır. Diğer kaynaklarda bulunmayan Selçuklu tarihiyle ilgili bilgilerin yer aldığı bu nakiller sebebiyle *Mir'âtü'z-zamân* XI. yüzyıl Selçuklu tarihinin önemli bir kaynağıdır. Müellifin XIII. yüzyılda Eyyûbîler'in hâkimiyetinde bulunan ülkelerde ve özellikle Suriye'de cereyan eden, bir kısmına kendisinin de şahit olduğu olayları ayrıntılı biçimde kaydetmesi eseri bu açıdan da önemli bir kaynak haline getirmektedir. Kutbüddin el-Yûnî'nin *Mir'âtü'z-zamân*'ı ihtisar etmiş, ayrıca esere 713 (1314) yılına kadar gelen bir zeyil yazmıştır (*Zeylû Mir'âti'z-zamân*, Haydarâbâd 1959). Bunun dışında bir kısım müellifler tarafından eser ihtisar edilip bazı zeyiller kaleme alınmışsa da bunlar günümüze ulaşmamıştır. Eseri "Vücûdî" mahlasıyla tanınan Muhammed b. Abdülazîz (ö. 1021/1612) Osmanlı Türkçesi'ne çe-

virmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1647-1648). *Mir'âtü'z-zamân*'ın çeşitli ciltleri Bibliothèque Nationale, British Museum, Musul, Berlin, Kahire (Brockelmann, *GAL*, I, 424-425; *Suppl.*, I, 589), Topkapı Sarayı Müzesi ile (nr. A 2907-A 2931-2933) Türk ve İslâm Eserleri Müzesi kütüphanelerinde (nr. 2134-2141) bulunmaktadır. Eserin ilk olarak 490-531 (1097-1137) yılları arasında cereyan eden Haçlı seferleriyle ilgili olayları içeren bölümü Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmış (*RHC Or.*, III [1884], s. 517-570), daha sonra 495-654 (1101-1256) yıllarına ait bölümünün tıpkıbasımı yapılmıştır (nşr. James Richard Jewett, Chicago 1907). Bu bölümün iki neşri daha vardır (Haydarâbâd-Dekken 1951-1952; nşr. İhsan Abbas, Kahire-Beyrut 1985). *Mir'âtü'z-zamân*'ın Garsünni'me'nin *'Uyûnü't-tevârih* adlı eserinden geniş nakiller yapılan 448-479 (1056-1087) yıllarına ait kısmı ile 480 (1088) yılını içeren bölümü (448-480/1056-1088) Ali Sevim tarafından neşredilmiştir (Ankara 1968; *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XIV/18 [1992], s. 9-260 [genişletilmiş neşri]). Eserin 325-447 (936-1055) yılları arasını Cenân Celîl Muhammed el-Hemevündî (Bağdat 1990), 395-411 (1004-1021) yıllarını Juliette Rossi yayımlamıştır. İbnü'l-Kalânî'sinin *Zeylû Târîhi Dimaşk* adlı eserini neşreden (Beyrut 1908) Henry Frederick Amedroz dipnotlarında yer alan bazı parçaları *Mir'âtü'z-zamân*'dan iktibas etmiştir. *Mir'âtü'z-zamân*'daki Tuğrul Bey, Alparslan ve Sultan Melikşah dönemlerine ait bölümler Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (*Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XVIII/22 [1998], s. 1-90; XIX/23 [1999], s. 1-54; XX/24 [2000], s. 1-75). K. Yazbeck 447-452 (1055-1060) yıllarını içeren kısmını *Les dynasties de l'İslâm à travers le Mir'ât al-zamân ... Partie relative aux années* adıyla Fransızca'ya çevirmiştir (Beyrut 1983). 2. *Tezkiretü havâşşî'l-e'imme fi haşâ'îşî'l-e'imme* (Tahran 1285/1868; Necef 1369/1950; nşr. Muhammed Sâdık Bahrülulûm, Necef 1964; Beyrut 1401/1981). Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamın biyografilerini içerir. 3. *el-İntişâr ve't-tercih li'l-mezhebi's-şahîh* (*el-İntişâr li-imâmi'e'immeti'l-emşâr*) (Kahire 1360/1941). İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin menkıbeleri ve mezhebinin üstünlükleri hakkındadır. 4. *Kenzü'l-mülûk fi keyfiyyeti's-sülûk* (Gösta Vi-testam-Lund 1970). 5. *İşârü'l-inşâf fi âşâri'l-hilâf* (Kahire 1408/1987). Eserde Hanefî mezhebiyle Hanbelî, Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri arasında ihtilâf konusu olan

meseler hakkında tarafların hadis delilleri sıralanmakta ve bu hadislerin değerlendirilmesi yapılmaktadır. 6. *el-Celisü's-şâlih ve'l-enîsü'n-nâsih* (nşr. Fevâz Sâlih Fevâz, London 1989; nşr. Ahmedî İsevî, Tanta 1411/1991). 7. *Vesâ'ilü'l-eslâf ilâ mesâ'ilü'l-hilâf* (nşr. Seyyid Muhammed Mühennâ, Beyrut 1419/1998). Mülâf bu eserinde bazı fakihlerin sadece ahkâm âyetleriyle yetinerek hadisleri göz ardı etmelerine karşı çıkarak hadislerin fıkhi meselelerin açıklanmasındaki önemini örneklerle ortaya koymaktadır (diğer eserleri için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 425; *Suppl.*, I, 589; *DMBİ*, III, 281).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 142; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Kahire 1348, XIII, 194-195; Bedreddin el-Aynî, *İkdu'l-cümân*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2391, vr. 371^a-373^b; İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müsteftâ ba'de'l-Vâfi*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3018, vr. 859^a-b; a.m.f., *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Kahire 1338, VII, 39; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1647-1648; Brockelmann, *GAL*, I, 424-425; *Suppl.*, I, 589; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 65-66; a.m.f., "İbn al-Djâwzi", *El²* (İng.), III, 752-753; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihin fi 'ahdi'l-Moğul ve'l-Türk-mân*, Bağdat 1376/1957, I, 69 vd.; H. Hilmy – M. Ahmad, "Some Notes on Arabic Historiography during the Zengid and Ayyubid Periods (521/1127-648/1250)", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 91-92; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 353-363; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihin*, Beyrut 1980, II, 261-263; Sibt İbnü'l-Cevzî, *İşârü'l-inşâf fi âşârü'l-hilâf* (nşr. Nâsir Ali Nâel-Huleyff), Kahire 1408/1987, neşreden giriş, s. 7-16; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 144-145; Tryggve Kronholm, "Dedication and Devotion, The Introduction to the Kitâb al-Jalîs as-Sâlih wa'l-anîs an-nâsih, Ascribed to Sibt İbn al-Jauzi (d. 654/1257)", *Orientalia Suecana*, XXXVIII-XXXIX, Uppsala 1989-90, s. 81-91; Yunus Apaydın, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin 'İşâru'l-Inşâf' Adlı Hilâfiyet Eseri Üzerinde Fukahanın Hadisler Karşısındaki Tavır Açısından Bir İnceleme", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7, Kayseri 1990, s. 133-159; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Cevzî", *DMBİ*, III, 278-281.



ALİ SEVİM

SİBT İBNÜ'T-TEÂVİZİ

(سبط ابن التعاويذي)

Ebû'l-Feth Sibt İbnü't-Teâvîzî Muhammed b. Ubeydillâh b. Abdillâh el-Bağdâdî (ö. 584/1188)

Kâtip ve şair.

10 Receb 519'da (12 Ağustos 1125) Bağdat'ta doğdu. İbnü't-Teâvîzî (et-Teâvîzî) diye anılan anne tarafından dedesi, zâhid ve muhaddis Ebû Muhammed Mübârek b.

Mübârek b. Ali es-Serrâc el-Cevherî'ye (ö. 533/1139) nisbetle Sibt İbnü't-Teâvîzî (İbnü't-Teâvîzî) olarak tanınır. Kendisini dedesi büyüttüğünden "Sibt" (torun) adını almıştır. Dedesinin İbnü't-Teâvîzî diye tanınmasının, onun babasının muska ve rukye (ta'vîz) yazması dolayısıyla olabileceği belirtilir. Sibt İbnü't-Teâvîzî'nin babasının asıl ismi Nûştegin olup sonraları oğlu tarafından bu ad Ubeydullah şeklinde değiştirilmiştir. Türk asıllı olan Nûştegin, Abbâsî Veziri Reisürrüesâ İbnü'l-Müslime'nin oğlu Muzaffer'in oğullarından birinin âzâtlısidir.

Kâtip olarak yetişen, aynı zamanda şair olan Sibt İbnü't-Teâvîzî edebiyat meclislerine katıldı, İmâdüddin el-İsfahânî gibi döneminin önde gelen edipleriyle dostluk kurdu. Güçlü zekâsından kinaye olarak zıddıyla nitelendirme bağlamında "Ebleh" lakabıyla tanınan Muhammed b. Bahtiyâr ve İbnü'l-Muallim Muhammed b. Ali el-Vâsrî gibi önde gelen şairlerle atıştı. İmâdüddin el-İsfahânî, Bağdat'tan ayrılıp Dimâşk'ta Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hizmetine girdiği dönemde de aralarında manzum ve mensur mektuplaşmalar oldu, bu mektuplardan bir kısmını İmâdüddin *Haridetü'l-kaşr* adlı eserine aldı. Sibt İbnü't-Teâvîzî ayrıca Selâhaddîn-i Eyyûbî için üç methiye yazarak Bağdat'tan Dimâşk'a gönderdi (Yâkût, XVIII, 236-242). Babasının Muzafferoğullarıyla münasebeti neticesinde dedesi ve kendisi de bu aile ile ve bilhassa Vezir Adudüddin İbnü'l-Müslime, Vezir Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre ile yakın ilişki kurdu ve Dârülhilâfe'nin sakinleri arasında yer aldı. Bağdat'taki Dîvânü'l-iktâât'a (Dîvânü'l-mukâtaât) kâtip olarak tayininde Vezir İbnü'l-Müslime'nin tesiri oldu. Aynı görevle bir süre Hille'ye de gönderildi. Mesleğindeki mahareti dolayısıyla tarihçiler tarafından "Fahrü'l-küttâb, Emînü'd-devle, el-Ecell, es-Sâhib" unvanlarıyla anılan İbnü't-Teâvîzî kâtiplik görevine gözlemini kaybedinceye kadar (579/1183) devam etti. Bu olayın ardından maaşının evlâtlarına aktarılmasını istedi. Halife Nâsir-Lidînîlâh için yazdığı uzun bir kasidede (a.g.e., XVIII, 247-249) kendisine ömrünün sonuna kadar bir maaş daha tahsis edilmesi talebinde bulundu ve bu isteği yerine getirildi. Sibt İbnü't-Teâvîzî Şevval 584'te (Kasım-Aralık 1188) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbübrez Kabristanı'na defnedildi. Onun 583'te (1187) öldüğü de rivayet edilmiştir.

Daha çok övgü şiirleri yazan Sibt İbnü't-Teâvîzî'nin kasideleri genellikle uzun olup bazıları 100 beyti aşar. Nesib kısımları çekicidir. Gözlerini kaybettikten sonra önce-

ki hayatına ve gençliğine duyduğu hasreti dile getiren birçok şiir kaleme almıştır (a.g.e., XVIII, 244-246). Hz. Hüseyin için mersiyesi ve Kûfe Şiirleri nakibi Muhammed b. Muhtâr'a kasidesi (Abdülhüseyin Ahmed el-Emînî, V, 386, 391-395) sebebiyle ona Şîi şairleri arasında yer veren müellifler de olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber, Selâhaddîn-i Eyyûbî, Nâsir-Lidînîlâh, Müstazî-Biemrillâh, Kâdî el-Fâzîl, Vezir Adudüddin İbnü'l-Müslime ile Vezir Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre hakkında methiye ve mersiye yazmıştır. İhvâniyyât, gazel, tasvir, hamriyyât, itâb, zühd ve hiciv temalarında şiir ve kıtaları vardır. Şiirlerinde mâna ve lafız bakımından kendinden önceki şairlerden aldığı mirası hayal gücü ve tecrübeleriyle ustaca harmanlamış, nesîb-medih geçkilerinde hüsn-i tahallüs icrası başarılı bulunmuştur. Şiirlerini anlaşılır bir dil ve üslûpla ortaya koyan, lafzî sanatlarla nâdiren başvuran, medihlerine konu ettiği kişilerin ahlâkî ve mânevî özelliklerini dile getiren Sibt İbnü't-Teâvîzî'nin, döneminde Irak'ın en iyi şairi olduğu belirtilmiştir. Özellikle İbn Hallikân'ın onun şiirlerini çok beğendiği, zamanında ve kendinden önceki iki yüzyılda ondan daha iyi bir şairin gelmediğini söyleyerek abartılı bir övgüde bulunduğu görülür (*Vefeyât*, IV, 466). Bunun yanında onu özgün mânalar ortaya koyamamış olmakla eleştirenler de vardır.

Eserleri. Sibt İbnü't-Teâvîzî gözlerini kaybetmeden önce divanını toplayarak dört bölüm halinde tertip etmiş ve baş tarafına takdir kazanan bir giriş yazmıştır. Bunun dışında kalan şiirleriyle daha sonra yazdıklarını "Ziyâdât" başlığıyla divanına eklemiştir; ancak bazı nüshalarda bu ekler yer almamaktadır. Birinci bölümde Abbâsî halifeleri, ikinci bölümde bazı vezir ve devlet adamları, üçüncü bölümde Muzafferoğulları ailesiyle ilgili medihleri, dördüncü bölümde mersiye, zühdiyyât, gazel, itâb ve hiciv temalı şiirleri bulunmaktadır. D. S. Margoliouth, divanı Oxford'da mevcut iki nüshasına dayanarak kafiyelelerine göre alfabetik şekilde düzenlemek suretiyle yayımlamıştır (Kahire 1321). Bu yayının Dârü Sâdir tarafından ofset bas-kısı yapılmıştır (Beyrut 1967). Margoliouth yaptığı bu neşrin önsözünde dönemin edebine uygun bulmadığı bazı beyitlere yer vermediğini belirtmiş, ancak bunlar hakkında bilgi vermemiştir. Onun bu tutumu neşir kurallarına uygun bulunmayarak eleştirilmiştir. Margoliouth'un yer vermediği beyitlerden bazılarının Haçlılar ve Frenkler aleyhinde olduğu Müzhir es-Sûdânî ta-